

„KERESZETLEN ÉLET” — BERNÁTH AURÉL 1918-AS ALBUMA

Közismert tény, hogy Bernáth Aurél pályakezdése és munkásságának korai periódusa mennyire feldolgozatlan.

Tanulóévek Nagybányán, pályakezdés helyett háború és katonaság, majd a 20-as évek első felében előbb Bécs, aztán Berlin – itt két kiállítással a Herwarth Walden irányította Sturm-ban – a kubizmus, mindenekelőtt pedig az expresszionizmus hatása a 10-es évek második felének közepe tájától majd egy évtizeden át: a pálya korai szakaszának mindenki előtt jól ismert tényei ezek. E korai pályakép megrajzolásához nem vagyunk híján adatoknak, hiszen önéletrajzi köteteiben bőven találhatunk idevonatkozó fejezeteket. Ami hiányzik, az a korszak alkotásainak feldolgozása.

Bernáth hagyatékában fennmaradt egy kisebb formátumú album, melyet anyjának és két testvérének – Elvirának és Cézárnak – készített ajándékba 1918 karácsonyára.¹ A mappával érdemes egy kicsit behatóbban foglalkozni. Ekkoriban készített műveiből – bár újabban egy 1918-as keltezésű női portréja bukkant elő² – alig ismerünk valamit, és keveset tud róluk a nyilvánosság is.

Bernáth ezekben az években Keszthelyen él. Ideje van bőven, újra dolgozhat és művészi szemléletmódja jelentős változáson és átalakuláson megy keresztül. „Akkoriban már több mint egy éve voltam katona, s hányatott életem alig hagyott időt a festésre” – írja önéletrajzában. „E kényszerű szünetben azonban, mintha nem vártam volna, hogy a háború múltán ott folytatom tanulmányaimat, ahol abbahagytam, hanem egyre függetlenebbül kezdtem magamat érezni a nagybányai iskolától. Néma és láthatatlan fejlődés volt ez, mert bár nem volt mű, ami ezt az érzésemet alátámasztotta volna, de nagy volt az a biztonság bennem, hogy megtaláltam magamat. Ez persze féktelen ábrándokat jelentett a festészet útjára, módjára vonatkozólag, légvárat, melyek minden légneműségük ellenére önbizalommal töltöttek el; s ez tette a katonáskodás nehéz idejét is elviselhetővé. Bízam magamban, anélkül hogy papíron vagy vásznon ennek valamire való igazolást adtam volna. A jövőben éltem, amikor mindent valóra válthatok. Ez a majdnem vaknak nevezhető hit megszülte aztán a maga ítélkezési, művészet-szemléleti formáit és normáit is, éppen olyan észrevétlenül, mint ahogy katonáskodásom alatt művek nélkül is éreztem, hogy festő lettem.”³

Bernáth 1917–18 körül már nonfiguratív képeket fest és verset illusztrál ebben a szel-

lebenben.⁴ Két képével szerepel a Képzőművészeti Szabadiskola kiállításán⁵ és ekkoriban készített műveiből néhányat még az 1923-as Sturm-beli kiállítására is beválogat.⁶

Az ajándékba készített mappa képei is ebből az útkereső, átmeneti időszakból valók és a fiatal művész alakulóban levő és az expresszionizmus felé orientálódó új művészi szemléletmódjába nyújtanak bepillantást.

Az album mindössze három önálló lapot – „Bál a Turul szálló nagytermében”, (6. kép), „Egy bécsi festő” (3. kép) és „Szt. Sebestyén” (4. kép) címekkel – tartalmaz.⁷ A közölt képcímek a lapok hátoldalára vannak felírva, golyóstollal és Bernáth Mária szerint idegen kézzel. Valószínű tehát, hogy 1918-ban még nem voltak címmel ellátva. Elképzelhető az is, hogy nemcsak ez a három önálló kép volt a mappában, hanem több is, ezekről azonban semmit nem tudunk. Négyzetes formátumú, kemény fedelű borítólapján Bernáth önarcképe⁸ (1. kép), a borítólap belső oldalán pedig ex librise⁹ (2. kép) található. A képek meglehetősen kis méretűek. Közülük négy tussal készült, míg az ötödik ceruzarajz. Mellékelt kísérőlevelében Bernáth ezt írja a képekről: „Most készültek, egyedül és kizárólag Néktek. Azokra próbáltam emlékezni, amiket együtt láttunk, vagy szerettetek nálam, vagy amik leginkább összehoztak Bennünket ezekben a nem nekünk való években. Nem válogattam, nem kerestem nagyon, hisz oly kevés ideje van az embernek.”

Az öt kép közül kettő – a „Bál a Turul Szálló nagytermében” és „Egy bécsi festő” – kaposvári emlékeket idéz. „Festőportréjának” modellje valószínűleg Bernáth első mestere, az egykori Kaposvár mindenki által jól ismert személyisége, Rippl-Rónai Ödön volt. Noha erre levelében nem utal, önéletrajzi írásainak első kötetében a Rippl-Rónai Ödönről írottakat a rajzzal összevetve valószínűsítik ezt a feltevésünket.¹⁰ A kövér figura szinte az egész képfelületet betölti. Széles karimájú kalap, vállak közé mélyen behúzott fej – az arc karakterének elnagyolt jelzéseivel – nagydarab, esetlen felsőtest: néhány feltűnő és első pillantásra szembetűnő vonás, tömör és összefogott, karikatúra-szerű rajzban, kedves iróniával előadva, mellyel Bernáth modelljét jellemzi.

Vázlatosan könnyed és tömör bál-képek színtere a kaposvári Turul Szálló, mely a helybelieknek és Bernáthnak is kedvelt tánczkodási helye volt. A kép majd kétharmadát kitöltő táncoló-mulató forgatagot lazán odvatetett – hol sűrűbb, hol ritkább – ecsetvonások halmaza jelzi, akárcsak a háttérrel adó teremfal függönyeit. Ebből az időből nem ez az egyetlen ilyen témájú képe Bernáthnak. A hasonlóan mulatságot ábrázoló – szintén kisméretű – „Álarcosbál” Gáspár Endréné tulajdonában található¹¹ (7. kép). A táncoló párokat lendületes kompozíció fogja egybe, amely szinte a zene lendületére és a tánc sodró forgatagára rímel. Bernáth rajza ezen a képen részletesebb, a mulatókat, a nők fodros és bő ruháit kusza és kanyargó ceruzavonalak járják körül. Színt alig használ, csupán az előtérben táncoló nők ruháján villan meg némi sárga és piros.

Ezeken a képeken a bontakozó új szemléletmódból – melyről önéletrajzi kötetében megemlékezett – talán csak a „Bál a Turul Szálló nagytermében” tömörsége előlegez egy keveset. Ezzel szemben a másik három kép – különösen a borító önarcképe és a „Szt. Sebestyén” – mintha nem is ugyanannak a művésznek a munkája volna.

A mappa címlapjára helyezett félrehajtott fejű önarcképén szinte egy dosztojevszki-ji karaktert rajzol magáról. Hosszú, vékony, beesett arc, magasan boltozott homlok, riasztóan nagy szemek, markánsan meghúzott arcvonások: ilyennek látta önmagát. Raj-

zának expresszív ereje a merész kompozícióban – a kép jobb felső sarka belevág az átlósan elhelyezett fej koponyarészébe – és a kontrasztokra épített, szálkás ecsetvonásokat alkalmazó kifejezőmódban rejlik. Ezekből az évekből nem ismerünk több önarcképet. 1918-ból újabban felbukkant, már említett „Női portré”-ja jöhet számításba analógiaként. Jóllehet ezen a rajzon kerüli a merész elvágásokat, kompozíciója pedig zártabb és összefogottabb, ugyanakkor itt is hangsúlyos szerepet kap a fekete-fehér kontraszthatás, csakúgy mint az expresszív erejű vonal, amely egy sajátos ecsetkezelés eredménye.

A borítólap belső oldalára beragasztott, magvetőt ábrázoló ex libris jelentésében alkotójának elhivatott életére utal, melyet a címlap felirata – „Keresetlen élet” – csak megerősít és nyomatékosít. A vetőmagot szóró figura sziluettje a kép függőleges tengelyében áll, mögötte a horizont alól feltörő sugárnyalábok zárják a teret. A nap-, illetve sugárnyaláb-motívum és a sziluettszerű alakformálás gyakorta felbukkan ekkoriban készített képein. „Így éltünk Pannóniában” című könyvében reprodukált „Napnyugta a Kapos patakánál” 1918-as tusrajzán¹² hasonló nap-motívummal találkozunk, akárcsak az 1922-es Bécsben megjelent albumának a lapjain.¹³

„Szt. Sebestyén”-je két változatban is ismert. Az első egy olajfestmény és 1916-os keltezésű¹⁴ (5. kép). Önéletrajzi kötetében így emlékszik vissza a kép megfestésére: „A fiatal férfi félakt festését, ahogy ma látom, nagyjából még Nagybánya határozta meg. De jól emlékszem, féltem festés közben, hogy a munkának iskolai akttanulmány jellege lesz. Ennek tudható be, hogy ott, ahol erre nagyobb lehetőség nyílt – a háttérben – szabadjára engedtem a ’képzelet’-et, és valami éjszakai napnyugtára emlékeztető dramatikus tájképpel körítettem a figurát.”¹⁵ A nyers naturalizmussal megfestett szent félalakját – miként a barokk festményeken – hatásos kontrasztként sötétre foggott előtér és sötét háttér – fekete fák és sötétkék égbolt – kereteli. A nap-motívum – a fák mögött a háttérben – jelen van már ezen a képen is. A mappa-beli lapon Bernáth a szentet teljes alakjában ábrázolja. A halvány pirossal és sárgával színezett figura kissé jobbra fordul, előrebukó fejét a mögötte átlósan meghajló fához kötözött karjai takarják el. A zöldeskék színű háttérben fekete fák állnak. A test kontúrját és anatómiáját akadozó és izgatott, szálkás ceruzavonalak rajzolják körül. A vonal itt is, miként a borítólap önarcképén, az expresszív kifejezés eszköze.

A mappa képei szemléletileg többféle eredőből merítenek. Az expresszionizmus ismeretéről és hatásairól árulkodik a kontraszthatások keresése, a merész kivágat és beállítás az önarcképen csakúgy, mint a rendkívül kifejező, expresszív erejű vonal alkalmazása. Alakulóban levő szemléletmódjára azonban hatással volt a magyar aktivista művészet is. A mappabeli „Szt. Sebestyén”-rajzon és még inkább az 1918-as „Női portré”-n a sraffirozó vonalhasználat és az ecsetkezelés Nemes Lampérth József képeire emlékeztet. Bernáth Nemes Lampérth művészetét valószínűleg az aktivisták folyóiratán, a MÁ-n keresztül ismerhette meg, amely Keszthelyre is eljutott.¹⁶ A kortársi magyar művészetben az aktivizmus azonban nemcsak a formaproblémákra kínált példákat és megoldási lehetőségeket, hanem a tematikára is. A vallásos téma az aktivista művészeknél fontos szerephez jutott. Uitz, Dobrovits Péter, Nemes Lampérth József vagy Perlrott Csaba Vilmos vallásos tárgyú képei egyszerre reagálnak a háború kollektív és egyéni katalizmáira. Talán kevesebb szenvedéllyel, de hasonló gondolatokat fogalmaznak meg Bernáth „Szt. Sebestyén”-jei is. Ugyanakkor ezeknek a képeknek a legköze-

lebbi ikonográfiai párhuzamai Keszthelyen megismert fiatalkori barátjának, Schadl Jánosnak a művei között találhatóak,¹⁷ bár az olajfestményváltozat keletkezési ideje arra figyelmeztet, hogy Bernáthot ez a téma már korábban megérintette és az őt inspiráló példákat másfelé kell keresnünk.

A mappa nem a nagy nyilvánosság számára, kiállításra, hanem közeli hozzátartozóknak és ajándékba készült. Képei szemléletileg még korántsem egységesek. Bernáth többfelé figyel – ez ebben a korban teljesen érthető –, egyéni stílusa és művészi szemléletmódja még alakulóban van. Az album mindezek ellenére fontos és értékes dokumentum. Ismerete nemcsak a 10-es évek második felének a megítélése szempontjából lényeges – amelyről, mint már említettük, keveset tudunk –, hanem az emigrációban, Bécsben és Berlinben kibontakozó stílusa felől tekintve is, melyet éppen ekkortájt és többek között ezeken a lapokon készít elő.

JEGYZETEK:

1. A mappára Bernáth Mária hívta fel a figyelmemet. Segítségét ezúttal szeretném megköszönni.
2. Bernáth Aurél: Női portré, 1918
színes tus, 500 x 350 mm
Jelezve jobbra lent: Bernáth 1918
MNG tul.: Ltsz.: F 83. 98
Kiállítva a Magyar Nemzeti Galéria új szerzeményei kiállításán. Budapest 1983. december
3. BERNÁTH A.: Utak Pannóniából. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1960. 117.
4. Ezekről a törekvésekről: i.m.: 116–125, az Űtkeresések című fejezetben olvashatunk.
5. A Képzőművészeti Szabadiskola kiállításán bemutatott képei: „Tájkép” c. olajfestménye és „Kompozíció” c. ceruzarajza. Képzőművészeti Szabadiskola kiállítása. Budapest 1918. június (katalógus)
6. Der Sturm. Hundertzwanzigste Ausstellung. T. Zanover, M. Szcuka, Aurél Bernáth, Lothar Schreyer. Juni 1923. Bernáth ezen a kiállításán a következő korai műveket állítja ki: 24. Illustration 1917. 25. Illustration 1917. 26. Illustration 1917. 27. Mystikum 1918. 28. Bild entstanden während des Krieges.
A Mystikum-ot így írja le: „Egymásba olvadó, sűrű és torlódó geometrikus ábrák szövevényéből és a mélyfényű párizsi-kék szín ezernyi változatából állt elő a kép, amely a közepe táján meghatadt; ott egy arasznyi széles irizáló, kékeszöld fényű elválasztás osztotta ketté a túlekedő absztrakt formákat.” i.m.: 122–123. A Bild entstanden während des Krieges-ről pedig a következőket olvashatjuk: „...ötlete már a keszthelyi kórházban született. Végső összefoglalásban a háború hatását akartam megfesteni, a nyomorúságok és szenvedések emlékeit, különösebb tárgyi megkötöttség nélkül.” i.m.: 186. A három illusztrációról semmi közelebbit nem tudunk.
7. Bál a Turul Szálló nagytermében. Papír, tus, 95 x 127 mm; Egy bécsi festő. Papír, tus, 89 x 74 mm; Szt. Sebestyén. Papír, fekete és színes ceruza 134 x 53 mm.
8. Őnarckép. Papír, tus 96 x 69 mm. A kék színű borítólapon a felirat – BA, Keresetlen élet, 1918 – fekete tussal és arany színű festékekkel készült.
9. Ex libris. Papír, tus, színes kréta, 117 x 87 mm. A mappa Bernáth Mária tulajdonában található.
10. BERNÁTH A.: Így éltünk Pannóniában. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1956. Bernáth Aurél: Ődön bácsi, 1915. Papír, szén, színes kréta, 320 x 220 mm. Bernáth Mária tulajdona. Reprodukálva: i.m.: 363.
11. Bernáth Aurél: Álarcosbál, 1918. Papír, fekete és színes ceruza, 207 x 162 mm. Jelezve balra lent: Bernáth 1918. Gáspár Endréné tulajdona. A kép címére Bernáthné dr. Pártos Alice által utólag összeállított ouvre-katalógusban bukkantunk rá, ahol a kép 1918/12 számmal szerepel.
12. i.m.: 295.
13. Graphik Aurél Bernáth. Herausgegeben in Wien, 1922.

14. Bernáth Aurél: Szt. Sebestyén, 1916. Olaj, vászon, 80 x 60,5 cm. Jelezve jobbra lent: BA. Bernáth Mária tulajdona.
15. BERNÁTH A.: Utak Pannóniából. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1960. 117–118.
16. i.m.: 120.
17. Róla: SZABÓ J.: Schadl János. Művészet, 1966. VII. 3. A magyar aktivizmus története. Akadémiai Kiadó, Bp., 1971. 50. A mappa képein ha formai analógia nem is mutatható ki Schadl műveivel, a hasonló szemléleti beállítottság vitathatatlan. Mindkettőjüknek nagy élménye volt akkoriban az újrafelfedezett Greco művészete. Az önarckép megrajzolásakor Bernáth bizonyára merített ebből az élményből is.

1. Bernáth Aurél 1918-as albumának címlapja

2. Ex libris

3. „Egy bécsi festő”. (Albumlap)

4. Szent Sebestyén. (Album-lap)

5. Szent Sebestyén 1916. o.v.

6. Bál a Turul Szálló nagytermében. (Albumlap)

7. Álarcosbál 1918. Papír, ceruza